दृश्य कला

"रूपभेदः प्रमाणानि
भावलावण्ययोजनम्।
सादृश्यं वर्णिकाभंग
इति चित्रं षडंगकम् ।।"
आरआरआरआरआर

अर्थ
कलेचे सहा अंग पुढीलप्रमाणे आहेत.

- दृश्य ज्ञान,
- प्रमाण,
- भावना,
- सौंदर्यशास्त्र
- साधर्म्य
- साधने आणि रंगांचा कौशल्यपूर्ण वापर.

स्त्रोत : विष्णुधरमोत्तर पुराण

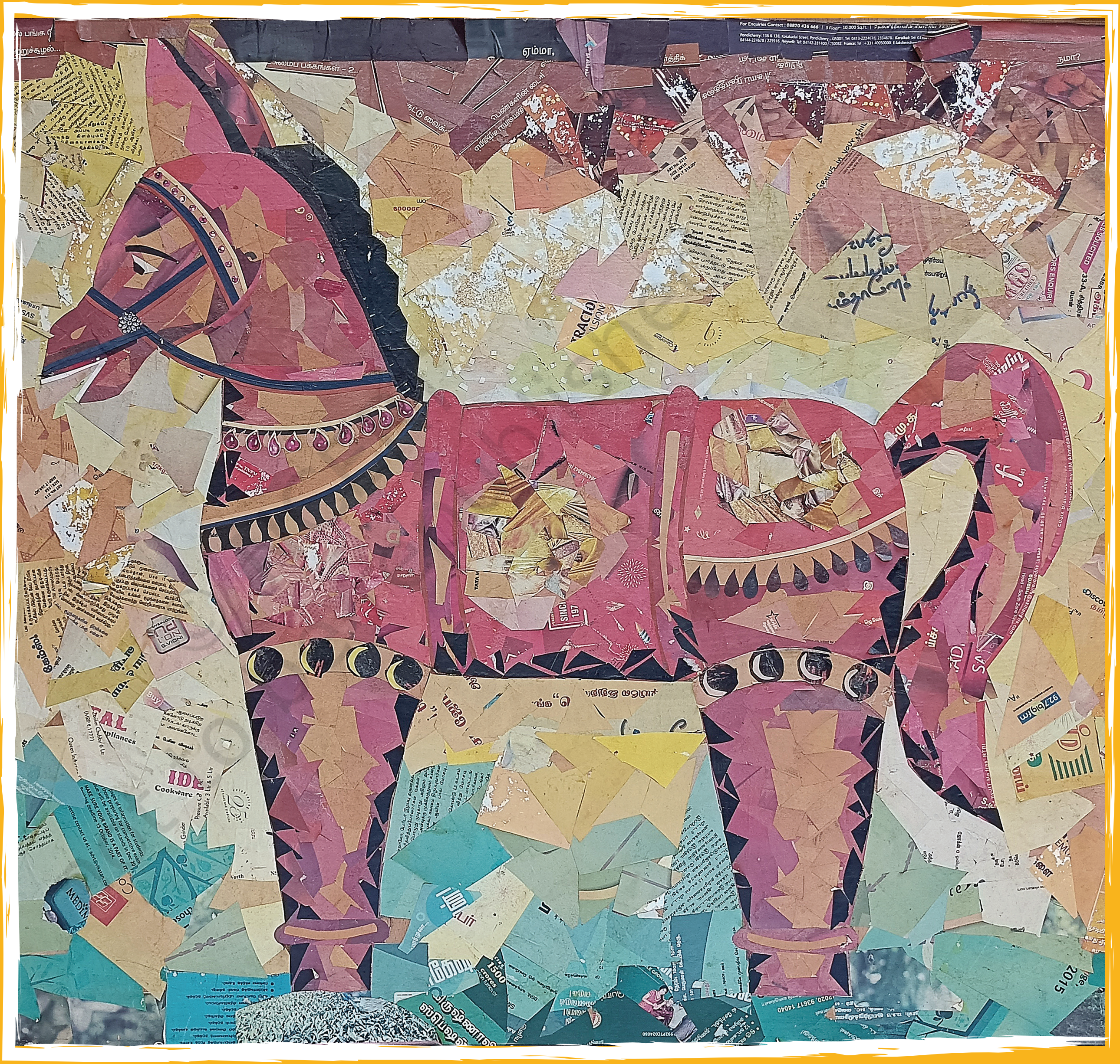

शिक्षकांना नोट

वर्ग आणि संसाधने

1. विद्यार्थ्यांना आरामात बसून काम करण्यासाठी पुरेशी जागा.
2. वर्गात पुरेसा प्रकाश व वायुवेधीकरण व्यवस्था .
3. हवामान अनुकूल असल्यास बाहेर बसण्याचा पर्याय.
4. कलासाहित्य, अवजारे व मूलभूत सामग्रीची व्यवस्था.
5. साहित्य तसेच विद्यार्थ्यांच्या कलाकृती संघटितपणे सुरक्षितपणे साठवण्यासाठी जागा.
6. कामाचे प्रदर्शन आणि सामायिक करण्यासाठी प्रदर्शन फलक, जे नियमितपणे बदलले जाऊ शकतात.
7. विद्यार्थ्यांना मैदानी सहलीवर नेणे, संग्रहालयांना भेट देणे किंवा शाळेच्या आवारात कला कार्यशाळा घेण्याची सुविधा.
8. संबंधित प्रतिमा, व्हिडिओ आणि इतर कला संसाधने दर्शविण्यासाठी प्रोजेक्टर, संगणक, स्पीकर्स आणि अशा इतर सुविधा.

शिक्षणशास्त्र

1. विद्यार्थ्यांना स्वतःच्या कल्पना, भावना आणि कुतूहल व्यक्त करण्यास प्रोत्साहित करा आणि त्यांची मौलिकता आणि निरागसता त्यांच्या कार्यात प्रतिबिंबित होऊ द्या.
2. विद्यार्थ्यांना वर्गात अन्वेषण, तपास, प्रयोग आणि संवाद साधण्याची परवानगी देणाऱ्या उपक्रमांना प्राधान्य द्या.
3. मैदानी उपक्रम, संग्रहालये, सीबीसीएस, आर्ट गॅलरी, आर्ट स्टुडिओ तसेच स्थानिक उद्याने, उद्याने, बाजारपेठा, उत्सव आणि जत्रा येथे मैदानी सहलींचा समावेश करा जेथे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या सभोवतालचे जीवन आणि संस्कृती पाहण्याची संधी मिळते.
4. प्रत्यक्ष अनुभवासाठी स्थानिक कलाकार आणि कारागीरांना संवाद सत्रे, कार्यशाळांसाठी आमंत्रित करा.
5. काम केल्यानंतर साफसफाई करणे, वापरलेले साहित्य परत ठेवणे आणि काळजीपूर्वक कलासाहित्य सांभाळणे अशा सोप्या सवयी लावा.
6. कलाकृतींची निवड आणि प्रदर्शन करताना विद्यार्थ्यांनी निर्णय घेण्यात सहभाग घ्यावा.
7. एखादी गोष्ट कशी काढली जाते हे विद्यार्थ्यांना दाखवण्यासाठी फलकावर किंवा नोटबुकमध्ये चित्र काढणे टाळा.
8. वाचन करताना विद्यार्थी कलेचे घटक अधोरेखित करतात - रेषा, आकार, रूप, रंग, मूल्य, पोत आणि जागा.
9. 'चालू ठेवा' या शीर्षकाखालील उपक्रम सरावाचे विस्तार आहेत आणि घरी किंवा शाळेत केले जाऊ शकतात.

© NCERT not to be republished

अध्याय १

वस्तू आणि स्थिर जीवन

पहिल्या अध्यायात आपले स्वागत आहे जिथे कलेतील आपली दृश्ये वस्तूंच्या आणि स्थिर जीवनाच्या जगातून एक कथा सांगतील. आपण स्थिर वस्तूंमध्ये जीवन जोडण्यास शिकाल.

कसे ?

- त्यांच्याशी कसा संबंध प्रस्थापित करावा हे शिकून.
- त्यांच्याभोवती एक कथा तयार करून..
- रचनात्मक मांडणीचे निरीक्षण करून.
- त्यांच्यावर प्रकाश कसा पडतो छटा आणि सावली निर्माण होते याचे निरीक्षण करून
- जरी एका बिंदूवर ते वेगळे दिसत असले तरी, दुसऱ्या दृष्टीकोनातून ते कसे एकमेकांत गुंतलेले असतात, हे पहा. प्रत्येक रेखाचित्र आपले निरीक्षण अधिक सखोल करेल आणि आपण आपल्या सभोवतालच्या वस्तूंचे चित्रण करण्यास सुरवात कराल.

प्रत्येक क्रियाकलाप तुमच्या आकार ओळखण्याच्या कौशल्यांना धार देईल (द्विमितीय). तुम्ही वस्तूंमध्ये गडदपणाची भर घालून रूप तयार करणे शिकाल, ज्यामुळे ते त्रिमितीय दिसू लागतील.

तुम्हाला फ्लिपबुक तयार करण्यासारख्या रोचक क्रियाकलाप देखील मिळतील. तर, तुमची सर्जनशीलता जागृत करण्यासाठी आणि कला कौशल्यांना उत्तेजन देण्यासाठी तयार व्हा.

स्थिर जीवन

विविध वस्तू दाखविणारे विद्यार्थ्यांचे चित्र

0680CH01

© NCERT not to be republished

वस्तू रेखाटणारे वदियार्थी वेगवेगळ्या प्रकारे

क्रियाकलाप १ : आसपासच्या वस्तूंचे अन्वेषण करा.

आजूबाजूला पहा आणि विविध वस्तूंचे निरीक्षण करा. प्रत्येक वस्तू कोणत्या पदार्थापासून बनलेली असते? थांबून विचार करा की ते विशिष्ट आकाराचे का आहेत. त्यांच्या आकार आणि रूपामागे काही कारण आहे का? तसेच या वस्तूंच्या सभोवतालच्या जागेचे निरीक्षण करा. फिरा आणि वेगवेगळ्या कोनातून वस्तूंचे निरीक्षण करा. निरीक्षण करण्यात थोडा वेळ घालवल्यानंतर, आपण काढू इच्छित असलेल्या दोन किंवा तीन वस्तू निवडा.

क्रियाकलाप २ : विविध प्रकारे. वस्तूंचे रेखाटन करा.

प्रत्येक व्यक्ती वेगवेगळी रेखाटत असते. यामुळे त्यांचे हावभाव अनोखे ठरतात. आपण प्रयत्न करू शकता अशा काही कल्पना येथे आहेत:

1. आपण एका सलग रेषेचा वापर करून एखादी वस्तू काढू शकता. याचा अर्थ, वस्तू रेखाटताना आपण कागदावरुन आपली पेन्सिल उचलू शकत नाही. आपल्या वर्गमित्रांना विचारा की ते या चित्रातून वस्तू ओळखू शकतात का?
2. आपण वस्तुचे वेगवेगळे भाग काढू शकता. उदाहरणार्थ, पाण्याची बाटली काढताना प्रत्येक भाग (टोपी, भांडे वगैरे) वेगळा काढावा. प्रमाणातील फरक लक्षात घ्या.
3. एकाच वस्तूला तीन वेगवेगळ्या कोनातून रेखाटण्याचा प्रयत्न करा. आपली स्थिती बदला किंवा वस्तू फिरवा. आपण वस्तू जमिनीवर ठेवू शकता किंवा लटकवू शकता. आपण आपली तीन रेखाचित्रे पूर्ण केल्यानंतर, ते आपल्या वर्गमित्रांसह सामायिक करा. त्यांना तीनपैकी कोणता कोन सर्वात मनोरंजक वाटतो?

कोडे

मी कोण आहे?

तुम्ही जिथे जाल तिथे मी तुमचा पाठलाग करते. माझा चेहरा किंवा रूप नाही. तुम्ही मला पाहू शकता पण मला हात लावू शकत नाही. मी कोण आहे?

कोड्याचे उत्तर: **सावली**

© NCERT not to be republished

सुरू ठेवा; घरी मिळणाऱ्या विविध साहित्याच्या वस्तू काढा. लाकूड, धातू, माती, प्लॅस्टिक, कापड इत्यादींपासून बनवलेल्या वस्तू शोधा. जिथे थोडा प्रकाश असेल तिथे ठेवा. एक रूपरेषा रेखाचित्र तयार करा आणि अंधार आणि प्रकाश क्षेत्रांचा नकाशा तयार करण्याचा प्रयत्न करा. सावलीचा रंग आणि आकार लक्षात घ्या आणि आपल्या चित्रात त्यांचा समावेश करा.

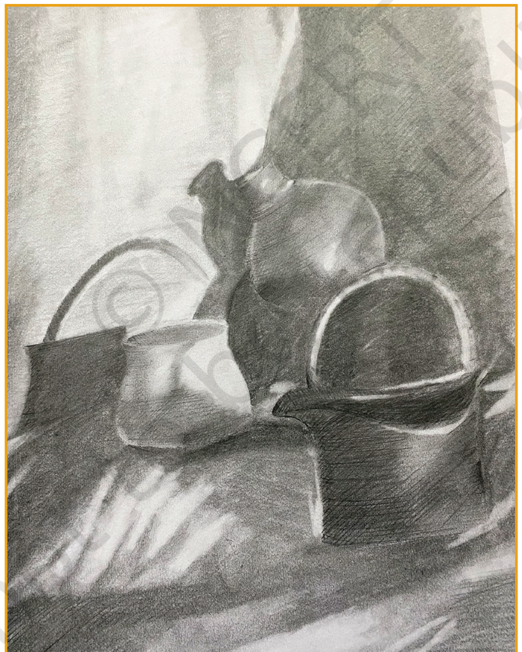

प्रकाश आणि सावली दाखवणारी विद्यार्थ्यांची कलाकृती

क्रियाकलाप : प्रकाश आणि सावली.

वेगवेगळ्या वस्तू आपल्यासमोर ठेवा.

- त्यांचे आकार, छटा, सावली आणि त्या प्रत्येकावर प्रकाश कसा पडतो याचे निरीक्षण करा.
- त्यांच्या सावलीचा आकार कसा असतो?
- वस्तूंच्या कोणत्या बाजूला त्यांची सावली दिसते?

पेन्सिलचा वापर करा आणि काही प्रयोग करा. कोणत्याही दिशेने तालबद्ध रेषा काढताना दाब कमी-जास्त करा. तुम्ही हलक्या आणि गडद छटांचा निर्माण करू शकता का?

जेव्हा तुम्ही हे वेगळ्या कागदावर किंवा रेखाटनाच्या पुस्तकात सराव कराल , तेव्हा तुमच्या समोर असलेल्या वस्तूंचे रेखाटन करा.

वस्तूंच्या बाह्यरेषेच्या आत, हलक्या ते मध्यम आणि गडद छटा असलेले पेंसिलचे ठसे तयार करा. तसेच, सावल्यांचे निरीक्षण करा आणि ते तुमच्या रेखाटनात दाखवा.

तुम्हाला माहित आहे का

अमृता शेरगिल ही एक महत्त्वपूर्ण आधुनिक भारतीय महिला कलाकार आहे. त्यांचा जन्म १९१३ मध्ये झाला. त्यांची आई हंगेरीची होती आणि त्यांचे वडील भारताचे होते. तिने पॅरिसमध्ये कलेचे शिक्षण घेतले. वयाच्या 21 व्या वर्षी त्या भारतात परतल्या. त्या आपले कॅनव्हास, ऑईल पेंट आणि ब्रश घेऊन लहान शहरे आणि गावांमध्ये फिरल्या. तिच्या चित्रांमध्ये मृदू रंग समृद्ध आहेत. सर्वसामान्य भारतीय लोकांचे जीवन आणि परिस्थिती पाहून त्यांच्यावर खोलवर परिणाम झाला आणि त्यांनी या विषयांवर आधारित चित्रे तयार केली.

अमृता शेरगिल यांचे स्थिर जीवन चित्रकला.

या चित्रामधील वस्तू, रचना, प्रकाश, छटा आणि सावल्यांबद्दल चर्चा करा आणि बोला.

क्रियाकलाप ४: कलाकाराच्या नजरेतून

कलावंतांना वस्तूंचा अभ्यास करण्याची सवय असते. रेखाचित्रे, चित्रे, शिल्पे आणि छायाचित्रे तयार करण्यासाठी ते समूहात त्यांची व्यवस्था करतात. अशा कलाकृतींना स्थिर जीवन म्हणतात. स्थिर जीवनात वस्तूंची निवड आणि त्यांची मांडणी कशी केली जाते यावर बराच विचार केला जातो.

फुले, वनस्पती, भाजीपाला, फळे, खाद्यपदार्थ, कपडे, अवजारे आणि इतर घरगुती वस्तूंचाही समावेश स्थिर जीवन व्यवस्थेत केला जातो.

त्याला स्थिर जीवन का म्हणतात असे तुम्हाला वाटते? एखाद्या वस्तूला जीवन नसेल, तर ते स्थिर जीवन असेल का?

तरीही जीवनकलाकृतींमध्ये 'स्थिर' असलेल्या आणि हालचाल न करणाऱ्या गोष्टींचे चित्रण केले जाते. कलाकृती बनवण्याच्या प्रक्रियेत वस्तूंना नवं 'जीवन' मिळतं. नामवंत कलावंतांनी बनवलेले स्थिर जीवन पहा आणि आपल्या वर्गात त्यांची चर्चा करा.

© not to be republished

क्रियाकलाप ५ : आपले स्थिर जीवन तयार करा.

चार ते पाच जणांचे गट तयार करून एका वर्तुळात बसा. वर्तुळाच्या मध्यभागी दोन ते तीन वस्तू ठेवा. बाटली, फळे, धातूचे कंपास, लाकडी पट्टी, कापडाचा तुकडा किंवा आपल्या आवडीची कोणतीही वस्तू अशा विविध सामग्रीपासून बनवलेल्या वस्तू ठेवण्याचा प्रयत्न करा. आपल्या गटात वस्तू कशा ठेवता येतील आणि रचता येतील यावर चर्चा करा. वस्तू एकमेकांना स्पर्श करू शकतात किंवा आपण त्यांना आजूबाजूला विखुरू शकता. वर्तुळातील प्रत्येकाला वस्तूंची मांडणी स्पष्टपणे दिसेल याची खात्री करा.

आपले स्वतःचे स्थिर जीवन तयार करण्यासाठी वस्तूंचे निरीक्षण करा आणि रेखाटा.

© NCERT not to be republished

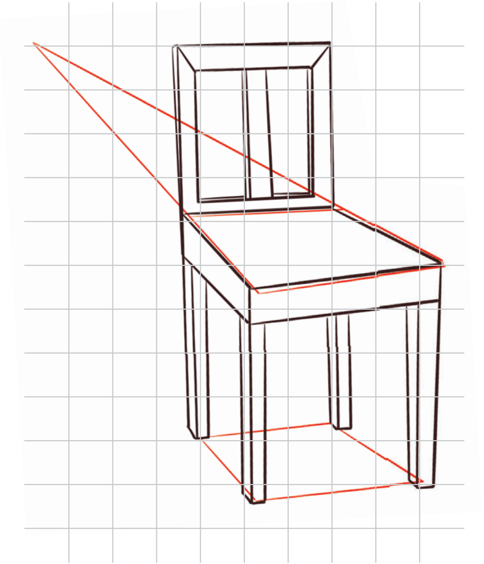

क्रियाकलाप ६: फर्निचर रेखाटा.

शाळेत आणि घरात कोणत्या प्रकारचे फर्निचर आपण पाहतो? कोणत्याही दोन किंवा तीन फर्निचर वस्तूंचे निरीक्षण करा आणि काढा. आपल्या रेखाचित्रांची वास्तविक वस्तूंशी तुलना करा. आपण काढलेल्या सरळ रेषा, कोन आणि आकारांची तुलना वस्तूतील सरळ रेषा, कोन आणि आकारांशी करा.

आपली रेखाचित्रे संपादित करा जेणेकरून ते वस्तुभोवती परिमाण आणि खोली दर्शवू शकतात. यालाच परिप्रेक्ष्य म्हणतात. त्यातून आपल्याला त्रिमितीय अवकाशाची अनुभूती मिळते, जणू आपण ती आपल्यासमोर पाहत आहोत.

लहान गटांमध्ये, आपल्या सहकाऱ्यांचे काम पहा आणि कोणाचे काम दृष्टीकोनात आहे याचे विश्लेषण करा. दृष्टीकोन दर्शविण्यास सहाय करणाऱ्या रेषा, आकार आणि रूपे ओळखा.

सुरू ठेवा: इमारतींचा एक भाग असलेल्या वस्तूंचे निरीक्षण करा आणि काढा - दरवाजे, खिडक्या, पाईप, नळ, शटर, पंखे आणि दिवे.

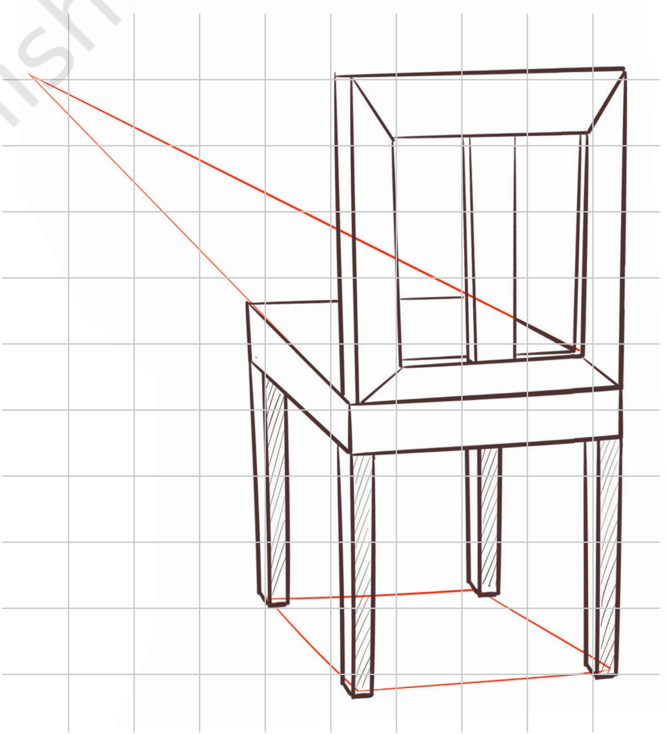

© NCERT not to be republished

क्रियाकलाप ७ : फ्लिपबुक तयार करा.

तुम्ही तुमच्या रेखाटनांमध्ये वस्तूंना हलवू शकता हे किती मजेदार होईल ना? तुम्ही हे फ्लिपबुक तयार करून करू शकता. खालील सूचना पाळा:

चरण १: चरण 1: एक A4 कागद आठ समान तुकड्यात कापून एक ढीग तयार करा. त्यांना लहान बाजूने स्टेपल करा. तुमचे पुस्तक तयार आहे!

चरण २ : फ्लिपबुकच्या शेवटच्या पृष्ठावर, एक वस्तू निवडा आणि ती उजव्या काठाच्या जवळ रेखाट करा. पेंसिलने रेखाटन करा आणि आवडत असल्यास इतर तपशील देखील जोडा. जेव्हा तुम्ही तुमच्या रेखाटनावर समाधानी असाल, तेव्हा त्याची बाह्यरेषा मार्करने करा.

चरण ३-६: आता, तुमच्या वस्तूला हालचाल देण्याची वेळ आहे! फ्लिपबुकच्या शेवटून दुसऱ्या पृष्ठावर पहिल्या रेखाटनाचे पेंसिलने अनुकरण करा. वस्तूची स्थिति बदलण्यासाठी रेखाटनात थोडासा बदल करा. प्रत्येक पृष्ठावर थोडा बदल करत राहा, जोपर्यंत तुम्ही सर्व पृष्ठांवर रेखाटन पूर्ण करत नाही.

चरण ७: तुमच्या फ्लिपबुकच्या पृष्ठांना पटकन पलटा. तुम्ही तुमच्या वस्तूला हलताना पाहाल.

तुम्ही फ्लिपबुकमध्ये पृष्ठांची संख्या वाढवून अधिक हालचाल मिळवू शकता!

© NCERT not to be republished